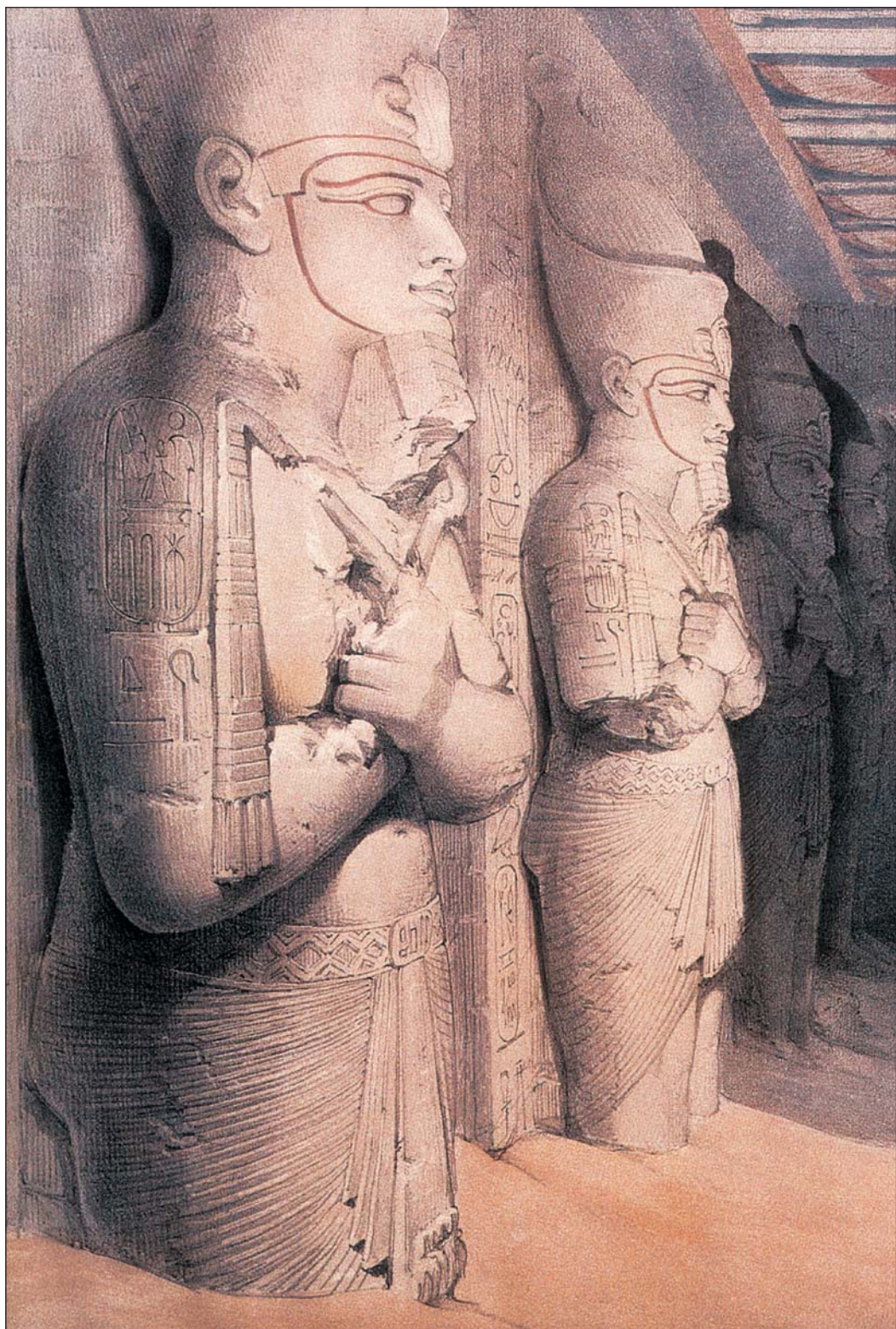

VOJTECH ZAMAROVSKÝ

ZA SIEDMIMI
DIVMI SVETA

VOJTECH ZAMAROVSKÝ
ZA SIEDMIMI
DIVMI SVETA

VOJTECH ZAMAROVSKÝ

ZA SIEDMIMI DIVMI SVETA

© Vojtech Zamarovský 1976, 2003
Illustrations © Otakar Pok
Design © Ľubomír Mika 2003
Slovak edition © Perfekt 2003

Vojtech Zamarovský
ZA SIEDMIMI DIVMI SVETA

Odborný konzultant a autor obrazového scenára
Doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc.
Autori fotografií Dr. Peter Zamarovský a archív
Autorka ilustrácií Dana Chvalovská
Grafická úprava Ľubomír Mika

Vydal Perfekt, a. s., Karpatská 7, 811 05 Bratislava,
ako svoju 549. publikáciu.

Zodpovedná redaktorka Elena Linzbothová
Jazyková redaktorka Mgr. Andrea Stúpalová

Sadzba a zalomenie Alias Press, Bratislava
Vytlačila Tlačiareň P+M, Turany

ISBN 978-80-8046-456-1

ÚVODOM 7

1. EGYPTSKÉ PYRAMÍDY 13

Prvý div sveta: čísla a dojmy. Napoleon, mameluci a objavenie Egypta. Vedec-ky neriešiteľný problém a mladý Champollion. Prieskumníci v hĺbkach vekov. Egyptský dejepis. Bohovia, múmie a večný život. Veľká pyramída: ako ju postavili, čo stála? Lupiči a učitelia v kráľovských hrobkách. „Srdce Egypta“

2. SEMIRAMIDINE VISUTÉ ZÁHRADY 65

Druhý div sveta a tri hviezdičky. Archeológovia medzi dvoma riekami. Záhada klinového písma. Päťtisícročné dejiny Mezopotámie. Herodotos a Koldewey v Babylone. Mesto zvané „pupok sveta“. Veža, čo sa mala nebies dotýkať. Semiramis: rozprávka a skutočnosť. „Babylon v nás“

3. ARTEMIDIN CHRÁM V EFEZE 107

Tretí div sveta: príbytok bohov a hadov. Gréci v Malej Ázii, čiže Efez od Androkla po Atatürka. Exkurz o slávnych mužoch a stratenom filozofic-kom spise. „Panenská bohyňa“. Staviteľia a ničitelia chrámu. Architekt J. T. Wood. „Nesmrtelné sa stáva smrteľným, smrteľné nesmrteľným“

4. FEIDIOV ZEUS V OLYMPII 133

Jediný div sveta stvorený jediným človekom. „Ak si nevidel Atény...“ Náš cieľ: Olympia. Curtiusov rýľ a Coubertinovo srdce. Kalokagatia, čiže o olympijských hrách a ideáloch. Vystúpil Feidias na Olymp? Pravdivosť Galenovej tézy i antitéz

5. MAUZÓLEUM V HALIKARNASE 169

Prvé mauzóleum. Svet Dórov a labyrint na ostrove záhad. Bodrum, pred-tým Halikarnas. Dejiny, ktoré už Herodotos nenapísal. Pomník veľkej lás-ky a sochári na štyroch stranách sveta. Newtonov objav a päťdesiatje-den rekonštrukcii

Socha, ktorú zem neuniesla. Výlet do pätnásteho storočia, tentoraz bez pána Broučka. Rodos križiacky, Rodos grécky. Historka o tajne otvorenej bráne. Učenci, umelci a spory okolo Laokoóna. Kolos na kovových nohách – a jeho pád

Siedmy div sveta. „Mesto, ktoré je a ešte nie je v Egypte“. Vzorná projekčná kancelária architekta Deinokrata. Ptolemaiovská Alexandria. História jedného kanála. Najväčší maják sveta a všetkých čias. Divy, ktorým sa nedivíme...

ÚVODOM

VOJTECH
ZAMAROVSKÝ

ZA SIEDMIMI
DIVMI SVETA

Úvod je vraj najnudnejšia časť každej knihy – napriek tomu prosím čitateľa, aby ho tentoraz nepreskočil.

Naša cesta za siedmimi divmi sveta vedie totiž nielen do ďalekých krajín, ale hlavne do ďalekých čias. Je preto dvojnásobne potrebné, aby sme sa na ňu pripravili. A najmä, aby sme sa zoznámili s ľuďmi, ktorí nás budú sprevádzať. Skúsený cestovateľ vie, že čas, ktorý venuje príprave na cestu, sa mu bohato vráti za cesty.

Máme pred sebou dvadsaťpäťtisíc kilometrov: palmovými hájmi na brehoch Nílu i výstavnými sálami parížskeho Louvru, prašnou púšťou Mezopotámie i modrými vlnami Egejského mora, pod slnkom Helady i v pološere Britského múzea. Navštívime mŕtve mestá v Anatólii i v metropolách nad Tiberom a Sprévou, zostúpime do dusných chodieb Veľkej pyramídy a vystúpime na pahorok nad troskami Ninive, prebehneme sa po štadióne v Olympii a prejdeme sa po prístave galér rodoských rytierov, posedíme si na aténskej Akropole i pri čiernych vodách Babylonu...

Nebude to cesta po vyšliapanej turistickej trase: neraz z nej odbočíme, aby sme navštívili ríše, ktoré boli už mŕtve, keď sa náš kalendár ešte ani nezrodil. Vyberieme sa do fantastických palácov a chrámov, ktoré boli pred tisícročiami zničené, pred stáročiami zabudnuté a pred niekoľkými desaťročiami opäť objavené. Vyhľadáme v týchto zmiznutých svetoch pozostatky najväčších umeleckých a technických diel, ktoré starovek nazval divmi sveta, vypátrame o nich

všetko, čo sa o nich vypátrať dá, a pokúsime sa ich vzkriesiť v ich veľkoleposti a sláve. No nielen to: vypravíme sa po stopách mužov, ktorí odkryli tieto svety, tieto stavby, tieto divy a ich tajomstvá. Pochybuje niekto, že táto cesta bude napínavá, vzrušujúca, dobrodružná?

Do hĺbok minulosti vedú obvykle vedecké knihy; mojou snahou však bolo napísať knihu na čítanie. Usiloval som sa v nej spojiť vedeckú presnosť s čitateľnosťou. Nič som si v nej nevymyslel: uvádzam len to, čo je bezpečne preverené. To platí o histórii aj o historkách, o faktoch i faktických zážitkoch. Ak sa na niektorých miestach prepletajú poznatky s dohadmi a skutočnosť s bájami, čitateľ vždy jasne rozozná, kde je medzi nimi hranica. Nikde nevyužívam básnickú slobohu na nepresnosť alebo zveličovanie. Z prostého dôvodu: pri tejto ceste to nie je potrebné.

Je však už načase odpovedať na otázku, ktorú si čitateľ položil, keď videl titul tejto knihy. „Za sedem divov sveta,“ píše sa takmer doslovne vo všetkých náučných slovníkoch, „sa považujú diela, ktoré svojou technickou alebo umeleckou veľkoleposťou budili obdiv staroveku. Sú to: 1. egyptské pyramídy, 2. Semiramidine visuté záhrady, 3. Artemidin chrám v Efeze, 4. Diova socha v Olympii, 5. mauzóleum v Halikarnase, 6. Rodoský kolos, 7. maják na ostrove Fare.“ V dôkladnejších býva ešte poznámka, že tieto diela takto zoradil a podrobne opísal Filón.

Teraz teda už presne vieme, kam sa vypravíme a kto bude naším sprievodcom. – Skutočne?

Keď chceme v cudzom meste zistiť adresu nejakého človeka, pozrieme sa do telefónneho zoznamu. Keď hľadáme niekoho v staroveku, poslážime si *Realencyklopédiou*, Paulyho-Wisowova, ktorej prvý zväzok vyšiel roku 1894 a posledný roku 1966. Filóna tam, pochopiteľne, nájdeme, a nie jedného, ale skoro ako Nowakov vo Viedni či Kováčsov v Budapešti. Lenže práve ten Filón, ktorého chceme požiadať, aby nám bol sprievodcom, má tam adresu troška nepresnú.

Plným menom sa volal Filón Byzantský a vieme o ňom zo všetkých Filónov najmenej. Podľa priezviska sa dá súdiť, že sa narodil v Byzante alebo tam pôsobil. Kedy sa narodil, kedy zomrel, ako vyzeral, čím sa živil, to všetko nevieme a asi sa nikdy nedozvieme. Zdá sa, že žil pred vládou Konštantína Veľkého (306 – 337 n. l.), a teda pred prenesením cisárskeho sídla z Ríma do Byzantu (premenovaného vtedy na Konštantínopol a neskôr na Istanbul, po našom Carigrad). Niektorí bádatelia ho však zaraďujú do doby neskoršej. Bezpečne o ňom vieme, že sa pod jeho menom zachovala útle – asi dvanásťstránková – knižka *O siedmich divoch sveta*. Z tejto knižky sa o ňom ešte dozvedáme, že ani jeden z opísaných siedmich divov na vlastné oči nevidel. Písal teda len o tom, čo poznal z druhej ruky. Ale to robia niektorí spisovatelia aj dnes.

Nečudo, že pri týchto nedostatkoch v životopisných údajoch si ho mnohí spisovatelia mýlili s iným Filónom, taktiež Byzantským, ktorý žil v 2. storočí pred n. l. Bol to matematik a vymýšľal vojnové stroje, čo bývalo, a niekde dosiaľ je, celkom výnosné zamestnanie. Týchto dvoch Filónov si po prvý raz poplietol, ako sa zdá, prvý novoveký prekladateľ knižky *O siedmich divoch sveta* do latinčiny, Francúz D. S. Boessius, ktorý objavil jej grécky originál roku 1640 vo Vatikánskej knižnici. A keďže sa v literatúre nič neudržiava tak húževnato ako omyl, tradovalo sa to až do počiatku devätnásteho storočia. Jasno do toho vniesol až Švajčiari J. C. Orelli, ktorý po

prvý raz vydal Filónovu knižku tlačou roku 1816.

Náš Filón (s tým druhým sa už rozlúčime) uvádza však trochu iné divy sveta, aké by uviedol, keby sa pozrel do moderného náučného slovníka. Maják na ostrove Fare očividne za div sveta neuznáva, zato však sú v jeho zozname „babylonské hradby“. Pritom sa z jeho knižky nič nedozvedáme o mauzóleu v Halikarnase, lebo táto kapitola sa aj s časťou opisu Artemidiného chrámu stratila. To, že svoje divy uvádza v inom poradí ako náučné slovníky, je nám vcelku ľahostajné. Nejde tu predsa o lgovú tabuľku.

Pretože náš Filón videl divy sveta len svojím duševným zrakom („vďaka vzdelaniu, ktoré zbavuje ľudí nevyhnutnosti cestovať a umožňuje im poznať slávne a pozoruhodné veci doma z kníh“), iste urobíme dobre, keď sa nezveríme výhradne jeho vedeniu. Tým skôr, že „vo svojom spisku často preháňa“, ako píše J. C. Orelli, „a divy, o ktorých čitateľom rozpráva, skôr zveľičuje a vychvaľuje, než verne opisuje“. Musíme sa preto obrátiť na ich presné opisy u Herodota, Strabóna, Diodóra, Plínia Staršieho, Pausania a niektorých iných antických autorov. A okrem nich s rovnakou dôverou aj na moderných archeológov.

Herodota nazval Cicero „otcom dejepisu“, a tento titul mu už ostal. Je to skutočne prvý dejepisec v dejinách ľudstva; pred ním boli len kronikári. Narodil sa okolo roku 484 pred n. l. v Halikarnase na maloázijskom pobreží a zomrel dakedy po roku 430 pred n. l. v juhoitalských Túriach. Jeho matka bola Grékyňa, otec pogrčtený Kár a strýc nie bezvýznamný básnik. V mladosti sa zúčastnil na politickom živote a bojoval na strane demokratov proti tyranii; jediné, čo dosiahol, boli trpké skúsenosti a vyhnanstvo. Dal sa teda na cestovanie a nejaký čas aj obchodoval. Obchodovanie ho však zrejme nebavilo: zaujímal ho to, čomu Gréci hovoria *théoría* a čo v pôvodnom zmysle znamená „poznávanie“. Precestoval obrovský kus sveta (dokonca i na naše meradlá) a všade sa zaoberal touto „teóriou“: poznával krajiny, mestá, ľudí a poznával si všetko, čo sa dozvedel o ich dejinách. Nakoniec z toho vznik-

lo deväť kníh *Dejín*, „aby časom neupadlo do zabudnutia, čo sa na sulte prihodilo“. V prvej knihe hovorí o starých Lýdoch, Médoch, Peržanoch a o najstarších dejinách Grékov; najväčši nás z nej budú zaujímať kapitoly o Babylone a malázijskom Grécku. V druhej sa zaoberá Egyptom a pri našej púti na brehoch Nílu ju budeme mať stále vo vrecku. V tretej opisuje Indiu a Arábiu, vo štvrtej hovorí o starých Skýtoch (a zaznamenáva prvé správy, ktoré sa možno vzťahujú na Slovanov). V ďalších piatich opisuje grécko-perzské vojny; budeme z nich neraz citovať. Nielen preto, že Herodotove *Dejiny* sú dodnes cenným historickým prameňom, ale i preto, že miesta, ktoré majú vyslovene beletristický ráz, sa čítajú s pôžitkom.

Druhým takýmto obdivuhodným starovekým cestovateľom je „otec zemepisu“ Strabón (64 pred n. l. – 19. n. l.). Narodil sa v gréckej osade Amasei pri Čiernom mori, mladosť využil na dokonalé vzdelanie, a aby si ho rozšíril, vybral sa na cesty. Precestoval „celý známy svet“ a svoje skúsenosti spísal do sedemnástich kníh *Zemepisu*. Že bol dobrým pozorovateľom, môžeme si ľahko overiť napríklad na jeho opisoch podunajských krajín. Na našej ceste nás však najväčši budú zaujímať jeho správy o Egypte a Mezopotámii a záznamy niektorých legend, napríklad o Ninovi a Semiramide. Dáme sa ním sprevádzať aj po starovekom Rodose.

Diodóros Sicílsky, náš tretí sprievodca, je vážny historik, čo dokazuje aj v najzábavnejších historkách. Z jeho štyridsatšvážkovej *Dejepisnej knižnice* sa nám zachovalo okrem zlomkov len desať kníh. Pre našu cestu majú z nich najväčší význam kapitoly o Grécku, Egypte a Babylone, a to najmä v tých častiach, kde neodpisuje z Herodota, alebo, naopak, odpisuje zo strateného spisu Ktesia Knidského, historika a lekára perzského kráľa Artaxerxa II. Údaje o jeho narodení a smrti poznáme len približne; žil asi v rokoch 80 – 29 pred n. l. Narodil sa v meste Agyriu, čiže Agire na Sicílii, ktoré sa ináč ničím nevyznačuje.

Plínius Starší (23 – 79 n. l.) je známy hlavne ako autor tridsaťsedemzväzkového diela *Historia naturalis*,

ktoré lepšie než jeho názov („Prírodné dejiny“) charakterizuje staroveká prezývka: „skutočný sklad ľudských vedomostí“. Zostavil ho vyše z 20 000 výpiskov takmer z 2000 spisov 475 rôznych spisovateľov. Bol jedným z najplodnejších a najvšestrannejších rímskych autorov. Zaujímal sa o zemepis, mineralógiu, botaniku, zoológiu, agronómiu, medicínu, históriu, politiku, vojenstvo a umenie. Pre nás má najväčší význam jeho záujem o dejiny umenia: v 33. až 36. knihe zaznamenal správy a posudky o divoch sveta. Ale aj ináč bol to muž nadmieru pozoruhodný. Životnú a literárnu kariéru začal ako dôstojník v Galii (dnešnom Francúzsku) a ako autor spisu o výcviku jazdy. Súčasníci tvrdia, že neprepásol jediný okamih, aby sa nevzdelával. Dokonca aj keď sa dal niesť do senátu, kráľac vedľa jeho nosidiel otrok, ktorý mu predčítal z nejakého zvitku; dával si predčítať, aj keď ležal v kúpeli, a vždy mal poruke pisára, ktorý zaznamenával, čo stálo za zaznamenanie. Ostatne, táto jeho túžba po vedomostiach sa mu stala osudnou: 24. augusta roku 79 (kotvil vtedy ako veliteľ rímskeho loďstva neďaleko Neapola) sa rozhodol pozrieť zblízka, ako vyzerá soptiaci Vezuv. Otrávený sírovými výparmi potom zomrel.

Posledný antický sprievodca, ktorého nám odporúčal Orelli, je opäť Grék: Pausanias. Žil v 2. storočí n. l., napísal *Putovanie po Helade* a až do sklonku devätnásteho storočia mal nezávideniahodný osud. Vedci ho nebrali vážne; vyčítali mu nedostatok objektívnosti. Tak vášnivo totiž vyzdvihoval niekdajšiu grécku veľkosť, že vo svojej knihe nezaznamenal ani jednu rímsku stavbu. Nič rímske, čo pripomínalo porobu jeho národa, preňho jednoducho neexistovalo. Mnohí sa preto domnievali, že opisované miesta vôbec nenavštívil. Serióznosť jeho práce obhajil až Heinrich Schliemann, slávny objaviteľ Tróje, keď roku 1876 vykopal v Mykénach, a to práve na základe jeho údajov, „hrobku kráľa Agamemnóna“. (Ako sa neskôr zistilo, nebola to však hrobka tohto legendárneho veliteľa gréckych vojsk pred Trójou, ale mykénskeho kráľa, ktorý vládol o niekoľko storočí prv.) Dnes

však berú vedci Pausania vážne a budeme ho brať vážne i my.

Kto sú tí „iní antickí spisovatelia“, ktorých Orelli neuvádza? Patria medzi nich nielen slávní a známi, ale aj takmer už zabudnutí autori, ich mená nám mnoho nehovoria. Vyberieme z nich však len tých, čo nás povedú k iným divom sveta než Filón. A všetky ich údaje si opäť preveríme poznatkami moderných bádateľov.

Už Pausanias povyšuje hradby v Tiryne na div sveta; opevnenie tohto Heraklovho sídla pri Argolskom zálive je z takých obrovských kvádrov, že povesti pripisujú ich privlečenie jednookým obrom Kyklopom. Herodotos zahrňuje medzi divy sveta aj babylonskú vežu, most cez rieku Eufrat v Babylone a labyrint vo Fajjúmskej oáze v Egypte. Rímsky básnik Martialis, ktorý napísal o divoch sveta jeden zo svojich epigramov, považuje za prvý z nich rímske Koloseum. Hyginus, bývalý otrok cisára Augusta a potom jeho knihovník, prispieva do zoznamu divov sveta palácom perzského kráľa Kýra v Ekbatane (dnešnom Hamadáne v Iráne); počíta ho medzi divy sveta aj rímsky spisovateľ Vibius Sequester. Lucius Ampellius, zemepisec a dejepisec zo 4. storočia n. l., zaznamenáva dokonca sedemkrát sedem, t. j. štyridsaťdeväť divov sveta, medzi nimi i ropné pramene v Iraku alebo Iráne. A tak by sme mohli pokračovať – z dosiaľ neuvedených divov sveta by sa nám najčastejšie zjavil Minoov labyrint na Kréte, Hadriánov náhrobok v Ríme (dnešný Anjelský hrad), rímsky Kapitol, aténska Akropolis a Diov oltár v maloázjskom Pergame.

Poslednými autormi z prvého tisícročia, ktorí sa zaoberali divmi sveta, boli dvaja mnísi; bývalý minister cisára Teodoricha Cassiodorus (490 – 583) a anglosaský historik Beda (673 – 735). Orelli sa však domnieva, že Bedovi sa spis o divoch sveta pripisuje neprávom, lebo „je to hlúpa kniha veľmi neobratného človeka“, a Beda bol, „aj keď zo stredoveku, predsa len človek učený, a nie nevzdelaný“. Jeden div sveta z tejto knižky by boli ocenili vlády koloniálnych mocností: „rímsky Kapitol so sochami jednotlivých porobených

národov, na ktorých sú zvončeky, a keď sa niektorý z týchto národov vzbúri, zvonček na jeho soche samostatne zazvoní“.

Po Bedovej smrti tisíc ráz dozrelo obilie, stovky kráľov sa vymenili na trónoch a milióny ľudí padli za obeť čiernemu moru a vojnám, kým zašli tieň stredoveku a vznikla prvá novoveká práca o starovekých divoch sveta. Jej autorom bol francúzsky filológ a archeológ Bernard de Montfaucon (1665 – 1741). Bol to takisto mních, hoci pôvodným povolaním dôstojník, a odvážny muž. Roku 1697 sa vypravil do Talianska, kde sa ponevierať tlupy banditov, a potom do Grécka, kde vládla zvoľa tureckých pašov. Z toho, čo videl a našiel, vzniklo po dvadsaťročnej práci desiatzväzkové dielo *Antika vysvetlená a ukázaná v obrazoch* (1717). Pre nás má však väčší význam jeho *Taliansky denník*. V 20. kapitole tohto spisu je totiž nový zoznam divov sveta, zostavený na základe antických prameňov: 1. egyptské Téby, 2. babylonské hradby, 3. halikarnaské mauzóleum, 4. pyramídy pri Níle, 5. rodoský kolos, 6. rímsky Kapitol a 7. Hadriánov náhrobok.

Po Montfauconovi prišiel už moderný encyklopedista, ktorý zostavil sedem divov sveta tak, ako sme ich na začiatku citovali. A v tejto zostave, pripisovanej Filónovi, prechádzali potom z jedného náučného slovníka do druhého, stadiaľ do učebníc, krížovkárske príručiek i do poznámok a vysvetliviek na konci románov.

A keďže vo vedomí moderného človeka žijú tieto divy tak, ako ich uzákonili náučné slovníky, niet dôvodu, aby ich zoznam nebol tematickým plánom našej cesty. Neobmedzíme sa, pravda, len na ne, ale všimneme si aspoň letmo aj ostatné neoficiálne divy sveta. A hoci „ich krása sa podobá slnku, ktoré svojou žiarou oslepuje tak, že nedovoľuje vidieť iné veci“, ako hovorí Filón, budeme sa s chuťou pozerat' aj na svet okolo nich.

Napokon však ešte otázka: máme sa vôbec vybrať na túto cestu? Nebude to vyzerat' ako útek do minulosti – v čase, keď sa právo žiada, aby spisovateľ vodil čitateľa hlavne po svete

prítomnosti a hľadal s ním cesty do budúcnosti?

Cesta za siedmimi divmi sveta nie je skutočne „súčasná“ ani svojou tematikou, ani problematikou. Nie je „aktuálna“ ani tým, že vedie do krajín, o ktorých sa v súčasnosti mnoho píše a hovorí. Vedie úmyselne do dávnych čias, do hĺbok dávnych kultúr. Naša spoločnosť predsa nezatvára staré kultúry len do učebníc dejepisu. Cení si ich veľkosť, váži si ich výtvory a považuje ich za neodmysliteľnú súčasť svojho dedičstva: vie, že ak stojí vyššie, je to aj preto, že stojí na pleciach obrov. Veď bez antickej kultúry by nebolo ani modernej Európy. Jej najväčšie výtvory sú pre nás v istom zmysle normou na napodobňovanie a prekonávanie. Preto azda nebude zbytočné, keď sa pozrieme dnešnými očami na diela, ktoré svet antiky považoval za najväčšie výtvory ľudského umu a rúk. A nebude to hádam zbytočné ani preto, že čitateľ sa nie-

kedy celkom rád vypraví do oblastí, kam by sa ináč dostal len cez barikádu ťažko prístupných vedeckých kníh.

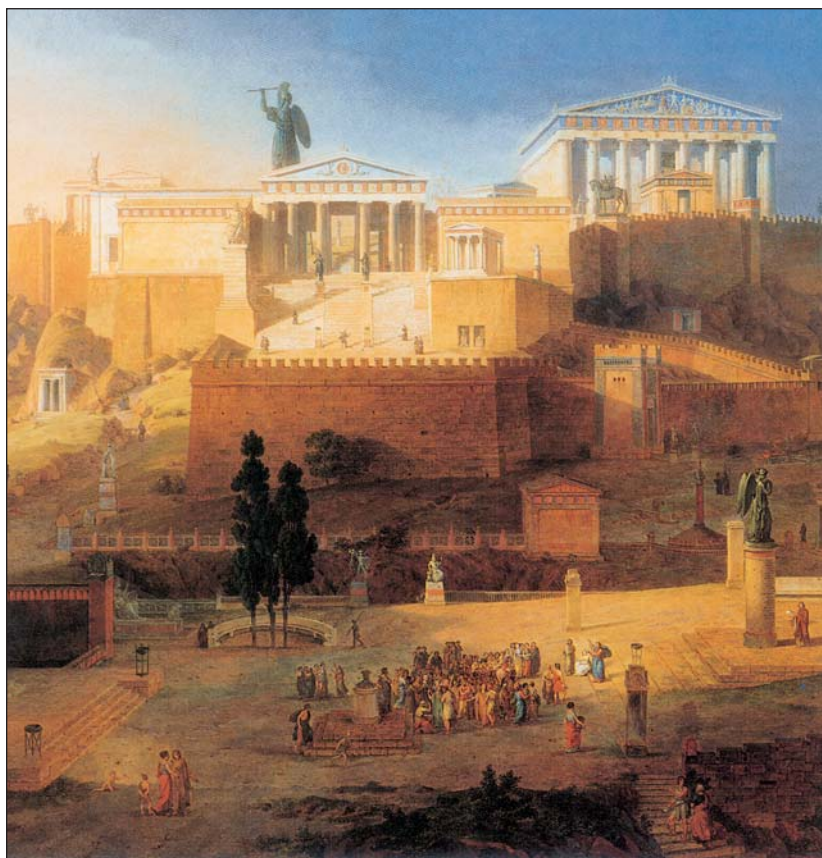
Ako každý cestopis, je aj táto kniha doplnená dokumentárnymi fotografiami, mapami a kresbami. Pripojené sú k nej aj vysvetlivky a chronologické tabuľky, o ktorých platí rovnaký (a rovnako pochybený) predsudok ako o predslovoch. Budú užitočné najmä tomu, kto sa rozhodne používať túto knihu – napriek jej čitateľskému zameraniu – ako orientačnú pomôcku k dejinám troch hlavných kultúrnych oblastí starého sveta: egyptskej, mezopotámskej a gréckej.

A teraz si už obujme sedemmíľové čížmy a vydajme sa na cestu do krajín za siedmimi horami a siedmimi morami, o ktorých sme prvý raz počuli v rozprávkach.

Kurz: Káhira!

**VOJTECH
ZAMAROVSKÝ**

**ZA SIEDMIMI
DIVMI SVETA**

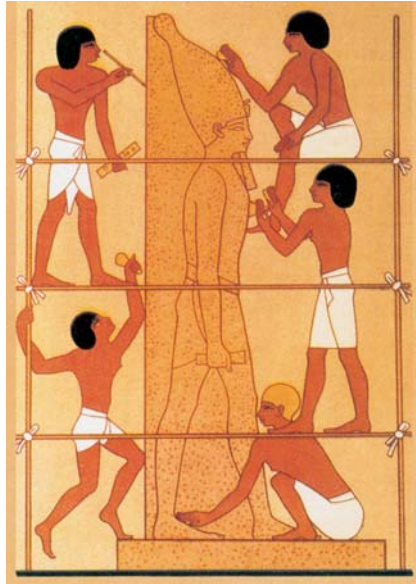

Obrazová rekonštrukcia
aténskej Akropolis so
sochou bohyně Atény

DIV PRVÝ

EGYPTSKÉ PYRAMÍDY

Prvým divom sveta sú teda egyptské pyramídy. – Prečo?

Pre svoju mohutnosť: „Vrchy kameňov postavené na vrchoch kameňov,“ hovorí Filón.

Pre svoju veľkoleposť: „Najúžasnejšia architektonická myšlienka, ktorá nemôže byť prekonaná,“ hovorí Goethe.

Pre svoju nákladnosť: „Márnivá pýcha faraónov, ktorá stála nepredstaviteľné peniaze,“ hovorí Plínius.

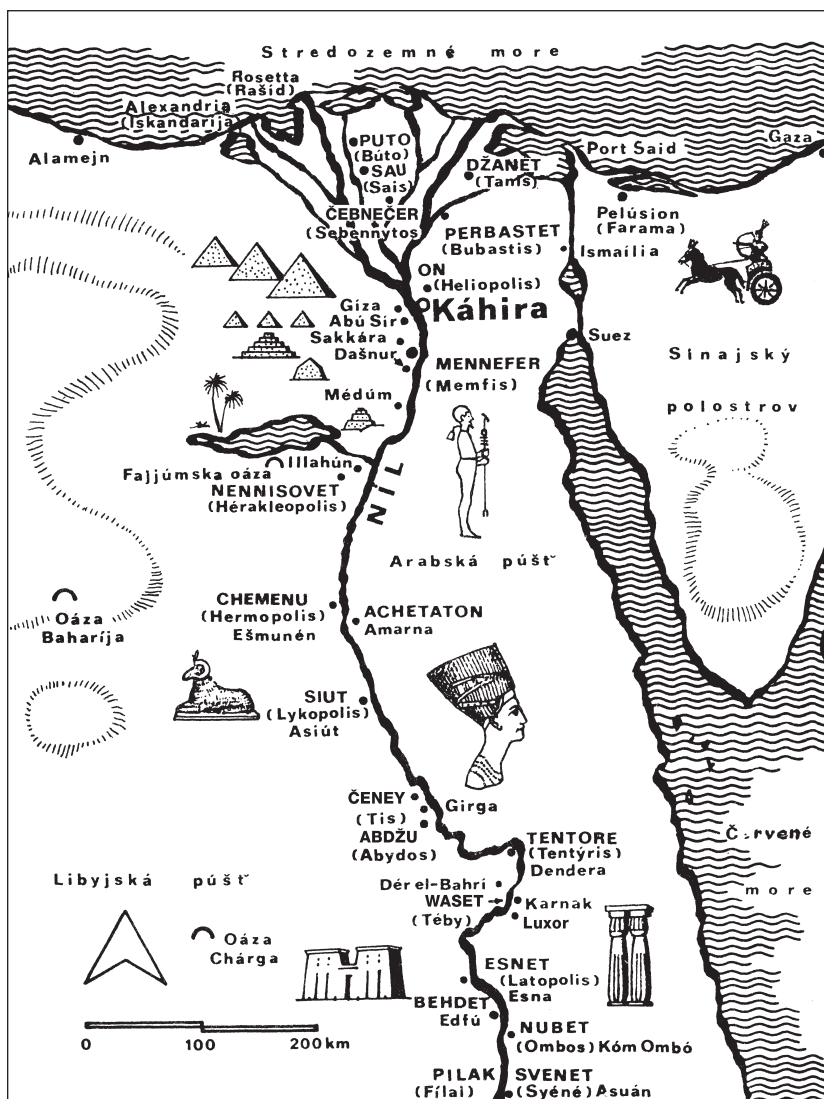
Pre svoj vek: „Všetko na svete má strach z času, ale čas má strach z pyramíd,“ hovorí arabské príslovie.

I pre vlastnosti, ktoré nemajú: „Svo-

jou polohou stravujú pyramídy svoj tieň, takže ho nevidieť,“ hovorí Hyginus a po ňom Cassiodorus.

Nebolo človeka, ktorý by sa nezaštaval pred nimi v úžase. Helikoptéru, čo sa nad nimi zavesí, aby nám poskytla pohľad, aký si nemohli dopriať ich tvorcovia, považujeme za samozrejmú. Pre skamenenú geometriu pri Nile však nenachádzame superlatív, ktorý by vystihol náš dojem a nebol tisíc ráz opakovanou banálnosťou.

Je ich asi sedemdesiat, možno osemdesiat. Pôvodne ich bolo viac; niekto-

Mapka Egypta

DIV PRVÝ

EGYPTSKÉ PYRAMÍDY

ré podľahli zubu času, iné sa prepadli do mora púštného piesku. Ich presný počet ťažko určiť. Ešte roku 1952 objavil egyptský archeológ Mohamed Zakaria Goném dosiaľ neznámu kráľovskú pyramídu pri Sakkare, dvadsaťpäť kilometrov od Káhiry! A roku 1976 objavila expedícia bývalého Československého egyptologickeho ústavu ďalšiu pyramídu pri Abú Síre! Niektoré z týchto pyramíd sa vypínajú do výšky a iné sa krčia v nepatrných zvyškoch pri zemi na skalnatej planine, oddeľujúcej údolie životodarného Nílu od mŕtvkej púšte. Sú zoradené v dĺžke takmer sto kilometrov od Káhiry k Fajjúmu ako na cvičisku, kde koná každodennú prehliadku egyptský boh slnka.

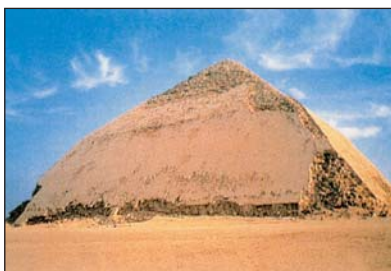
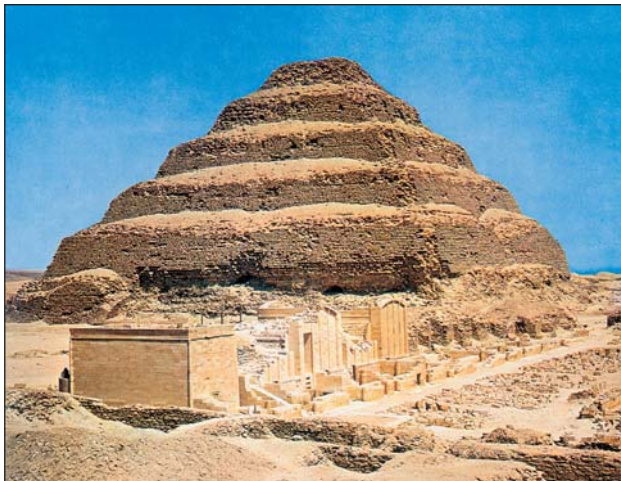
„Pyramída“ znamená v priestorovej geometrii jednoduchý ihlan. Tento názov sa niekedy odvodzuje z gréckeho slova *pyr*, ktoré znamená „oheň“ (lebo oheň plápolá tak, že utvára končitý ihlan), inokedy zo slova *pyra*, čo znamená „pohrebná hranica“, v prenesenom zmysle „hrob“ – ale aj „pšeničný koláč“, ktorý mal tvar ihlanu. V starej egyptčine máme len jedno podobné slovo: znie *pr-m-vs*, po doplnení samohlások (ktoré Egyptania nepísali) *per-em-vas*, a označuje bližšie neurčený útvar priestorovej geometrie. Možno práve ihlan, no isté to nie je. Vo svojej vlastnej reči nazývali starí Egyptania pyramídu *m-r*, resp. *mer*. Dnešní Egyptania ju nazývajú *al-háram*, v množnom čísle *al-ahrám*.

Nie všetky pyramídy sú však pravidelné ihlany. Ich najstaršou formou je „stupňovitá pyramída“ pri Sakkare, ktorú si dal postaviť kráľ Džoser. Jej rozmery sú úctyhodné: základňu tvorí obdĺžnik 125 krát 115 metrov, vysoká je asi 60 metrov. Jej vek? Archeológovia ho odhadujú na 4700 až 4800 rokov.

Okrem niekoľkých ďalších stupňovitých pyramíd, väčšinou nedokončených, je ešte jedna nezvyčajná pyramída pri Dašnure. Má zalomené steny a vyzerá, akoby ju staviteľia zamýšľali postaviť oveľa vyššiu, a potom – keď už dolnú tretinu dokončili – rozhodli sa skrátiť termín jej „uvedenia do prevádzky“ asi o desať rokov. Tým sa však rôznorodosť egyptských pyramíd vyčerpáva (medzi konkurenčnými v Mexiku je aj jedna kruhová) a tie,

ktoré patria medzi divy sveta, sú pravidelné štvorboké ihlany so štvorcovou základňou. Majú síce rozdielne rozmery a sklony strán, ale ináč sa navzájom podobajú ako vajce vajcu.

Filón hovorí o „pyramídach pri Memfise“ (staroegyptskom Menneferi), väčšina autorov o pyramídach „vôbec“, menšina o troch pyramídach pri Gíze, a tí najprísnejší uznávajú za div sveta len „Veľkú pyramídu“ Chufuovu čiže Cheopsovu. Je asi o sto rokov mladšia než Džoserova, čiže zo začiatku 26. storočia pred n. l., ale ináč ju vo všetkom prekonáva. Dokonca aj prístupnosťou: vedie k nej dvoj-

Džoserova stupňovitá pyramída pri Sakkare pochádza asi zo začiatku 27. storočia pred n. l.

Snofruova pyramída pri Dašnure

Pyramída kráľa Chufua pri Gíze. Pochádza asi z polovice 26. storočia pred n. l. a je najväčšou pyramídou v Egypte.

VOJTECH ZAMAROVSKÝ

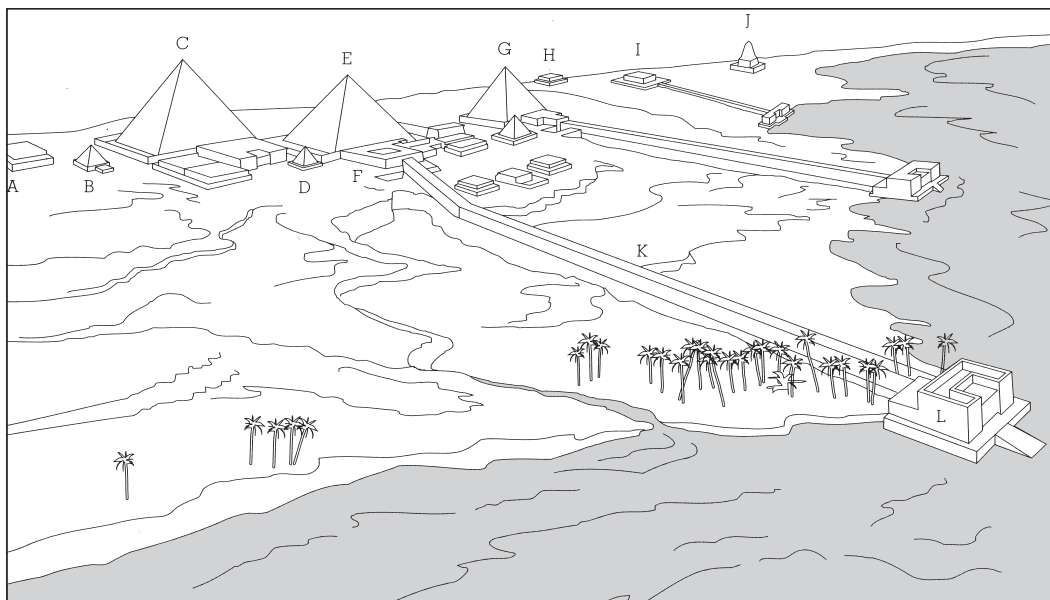
ZA SIEDMIMI DIVMI SVETA

prúdová asfaltová cesta, lemovaná alejou paliem, a dostaneme sa k nej z centra Káhiry pohodlným autobusom. Ešte prednedávnom, keď Gíza bola samostatnou dedinou, a nie elegantným predmestím Veľkej Káhiry, chodilo sa k prvému divu sveta staromódnou električkou číslo 14 – ale časy sa menia aj v Egypte.

Z diaľky, trebárs pri pohľade z káhirskej citadely, vyzerajú pyramídy ako temné trojuholníky. Keď sa k nim však priblížime, zdá sa nám, že majú odvesny podivne roztrasené. A keď vystúpime na konečnej stanici pri hoteli *Mena-house*, nezdá sa nám už

na turistov a s divým krikom im vnučujú svoj sprievod, že ponúkajú práve tak predražené ako neplatné vstupenky, že predávajú falošné starožitnosti a šermujú pred nosom kľúčom od Veľkej pyramídy, že to tu skrátka vyzerá ako na púti, keď strážnici naháňajú zlodejov. Okamžite sa presvedčíme, že mnohé z toho stále ešte platí. Považujeme to však za miestny folk-lór, hoci trochu nežiaduci, a najdotieravejším samozvaným sprievodcom krátko a jasne vysvetlíme, že k pyramídam trafíme i bez nich.

Po tomto intermezze sa nám oči vrátia opäť k Chufuovej pyramíde.

Tri najväčšie pyramídy
pri Gíze

nič. Vidíme iba obrovský, nesmierny kamenný vrch: Veľkú pyramídu.

Hoci je široká, vysoká a na povrchu drapľavá, náš pohľad sklzne okamžite vedľa. Áno, tam vpravo je Racheľ. Ale kde je Menkaure, tretia z veľkých pyramíd pri Gíze? Hanblivo sa skrýva za Racheľovou pyramídou a má na to dôvod: meria iba šesťdesiatdva metrov. A kde je Sfinga, neodmysliteľná štafáž zo snímok Veľkej pyramídy? Krčí sa v piesku, štvrt kilometra za jej južnou stranou. Zatiaľ ju nevidíme. Herodotos ju pred dva a pol tisícročím nevidel vôbec. Vtedy bola v piesku vyše uší.

Ale pozor: prichádzajú dragomani s cirkusovo vyparadenými ťavami. Vieme o nich z cestopisov, že sa vrhajú

Isteže sme vedeli, že je postavená z kamenných kvádrov, z ktorých opadlo obloženie už v čase, keď v Európe nestál ešte jediný kamenný dom. Ale že zúbky na jej okrají, čo poznáme z fotografií, sú vlastne obrysy viac ako metrových kvádrov, nás predsa len prekvapuje. A tieto obrovské kamenné kvádre sú na seba len tak navrhované, nespája ich nič, len vlastná hmotnosť! Vtom si pomyslíme: veď táto kamenná hora sa môže naraz zosypať, stačí, aby nejaký obor položil na ňu ruku (tvárou v tvár Veľkej pyramídy by sme sa ani zjaveniu živého Atlanta nečudovali; vyzeral by tu však ako trpaslík). Ale toto nebezpečenstvo nehrozí. Vidíme ľudí, ktorí sem prišli pol

hodiny pred nami: ako pestrofarebné chrobáčky lezú už k vrcholu. Nie, títo človečikovia pyramídu nezbúrajú – hoci úbohejší ju postavili.

A ešte niečo nás prekvapuje. Vedeľi sme, že Filón popúšťa uzdu fantázií, keď píše: „V stavbe sú striedavo uložené rôzne druhy kameňov: tu je biely mramor, tam zas čierny mramor etiópsky, za ním nasleduje červený kameň, ktorý sa volá krveľ, potom pestrý a zeleno presvitajúci kameň privezený z Arábie. Niektoré kamene pripomínajú farbou trblietavý blankyt, iné sú síce obyčajné, ale majú žltý odtieň, ďalšie sú farby purpurovej, veľmi podobné látkam sfarbeným sýto-červenou farbou nachovcov...“ Predsa sme si však nemysleli, že Chufuova pyramída má obyčajnú špinavú farbu pieskovca. Pri rannom úsvite, keď sa jej vrcholok stráca ešte v hmle, zdá sa však broskyňovoružová, vo vzácných okamihoch, keď je na oblohe mrak, sépiovočierna, v studenom svite mesiaca pripomína zasnežený Lomnický štít.

Ak môžu dakedy čísla vznietiť predstavivosť ako verše básnikov, tak je to rozhodne v prípade Veľkej pyramídy. Od päty k vrcholu meria táto kamená sopka 137,3 metra. Pôvodne bola asi o 10 metrov vyššia; jej vrchol však nevedno kedy odletel a dnes je tam namiesto neho plošina, na ktorej bola za druhej svetovej vojny britská protiletECKÁ pozorovateľňa. Strana jej štvorcovej základne má 230,4 metra; pôvodne bola o dva metre dlhšia. Objem Veľkej pyramídy – najľahší počtársky príklad, keď vieme vzorec – je asi 2 525 000 kubických metrov.

Fantastické čísla! Dešifrujme si ich pre názornosť niekoľkými porovnaniami.

Obsah základne je vyše 54 000 štvorcových metrov, 5,4 hektára. Päť hektárov bola výmera nie najmenšieho poľnohospodárskeho majetku za predmníchovskej republiky. (Na výmere 5 ha a menej hospodáril roku 1930 na Slovensku 68,1 %, t. j. viac ako dve tretiny roľníkov.) Na túto plochu by sa zmestilo vyše tisíc dvojizbových bytov s úplným príslušenstvom, aké sa u nás stavajú v rámci štátnej bytovej výstavby. Letohrádkov, čo si dal postaviť na úpätí tejto pyramídy posledný egyptský kráľ Faruk, by

sa sem vošlo asi dvesto. Ani v časoch najväčšej moci a slávy hociktorej európskej ríše nemal jej panovník palác, ktorý by sa kompaktné zastavanou plochou rovnal tejto faraónovej hrobke: menší je Buckinghamský palác v Londýne, menší je palác vo Versailles pri Paríži, menší bývalý cár Zimný palác v Petrohrade, menší je dokonca Escorial pri Madride, palác kráľov, nad ktorých ríšou slnko nezapadalo!

„Chufuov obzor“ (*Achtej Chufu*, ako sa v starom Egypte táto pyramída oficiálne volala) je vyšší ako Michelangelova kupola nad rímskym chrámom svätého Petra, najväčším chrámom kresťanov. Je vyšší ako londýnsky Chrám svätého Pavla, ako parížsky Notre Dame, ako Chrám svätého Víta na Hradčanoch; koruna na veži bratislavského Dómu svätého Martina by dosahovala asi tak do jeho polovice. Ešte pred stopäťdesiatimi rokmi to bola najvyššia stavba na svete; až roku 1880 ju prevýšili dodatočne dokončené veže katedrály v Kolíne nad Rýnom a roku 1889 parížska Eiffelova veža. Keby bola táto pyramída dutá, zmestila by sa do nej celá odpaľovacia rampa so štartovacou vežou pre kozmickú raketu.

Na stavbu Veľkej pyramídy sa potrebovalo – to je, pravda, len odhad – asi 2 250 000 kamenných kvádrov s priemerným objemom vyše 1 m³ a s priemernou hmotnosťou 2,5 tony. Keby sme chceli použiť tento materiál na podobne nezmyselnú stavbu, povedzme na kamennú ohradu okolo republiky, bola by pri výške jeden a pol metra asi pol metra široká. Na jeho odvoz by sme potrebovali asi dvakrát viac nákladných vagónov, ako u nás máme. My by sme, pravda, také množstvo materiálu použili rozumnejšie: stačil by na výstavbu všetkých priehrad na Vltave alebo na Váhu.

A posledné porovnanie: keby sme kameň zo všetkých egyptských pyramíd použili ako stavebný materiál, mohli by sme z neho spraviť všetky obytné domy, zničené vojnami v Európe od konca tridsaťročnej vojny do začiatku druhej svetovej vojny, t. j. zhruba za tristo rokov, alebo v bývalom Sovietskom zväze za druhej svetovej vojny, čiže zhruba za tri roky od

VOJTECH
ZAMAROVSKÝ

ZA SIEDMIMI
DIVMI SVETA

vpádu do vyhnania hitlerovských armád. (Toto porovnanie nás privádza, pravda, k ďalekosiahlym úvahám. A sme v rozpakoch, či je skôr dôkazom nezmyselnosti týchto kamenných vrchov faraónov, alebo vojnových ničení.)

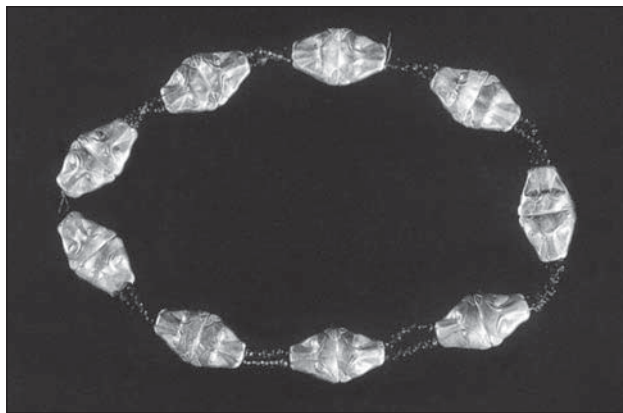
Teraz však už na nás neodbytné doliehajú otázky: Čo sú vlastne tieto pyramídy? Prečo ich postavili? Akými prostriedkami? Kedy?

Na prvú z nich odpovie každý bez váhania: sú to hrobky či náhrobky egyptských kráľov. Po ďalšie odpovede si však musíme zájsť do histórie Egypta. Do histórie jeho ľudu, jeho

ľanstvo nepadlo nikde na takú úrodnú pôdu (ani nenapáchalo toľko kultúrnych škôd) ako práve v Egypte. Ale keď sa kladli základné kamene na európske katedrály, Egypt už z povedomia kultúrnych národov vyprchal a upadol do „felahovskej bezdejinnosti“.

Po celý stredovek vedeli o ňom ľudia v Európe len z niekoľkých zmienok v Biblii. Pre prostý ľud to bola iba krajina „židovského zajatia“, kde Mojžiš svojimi kúzлами dokázal prevahu Hospodina nad bohmí faraóna: premenil nílsku vodu na krv, a potom ju zase uviedol do predošlého stavu, vyčaril z rieky a kanálov žaby, ktoré pokryli celú krajinu, a potom ich zase odčaril, premenil piesok egyptskej púšte na ploštice a ploštice opäť na piesok; bez predchádzajúceho upozornenia spôsobil v celej krajine trojdňové zatmenie a po ňom pre zmenu katastrofálne krupobitie, kombinované s vpádom kobyliiek. Učení mnísi poznali okrem toho Egypt aj zo životopisov ranokresťanských svätcov a pustovníkov, ktorí tu predvádzali také neuveriteľné zázraky, na aké si netrúfajú ani majstri trikového filmu.

Po nevydarených pokusoch západoeurópskych krížiakov získať si spolu so základňami v dnešnom Izraeli aj kontrolu nad Egyptom, prichádzali do tejto krajiny len ojedinelí európski cestovatelia. V 14. storočí to boli Francúzi Boldensele a d'Anglure, v 15. storočí Nemec Breydenbach a Rus Girejev, v 16. storočí Taliani Trevisan a Pagani, Francúzi Leroy a Palmerme, Angličania Sandys a Shaw, ak máme menovať len autorov podrobných cestopisov. Už v týchto dávnych časoch navštívili Egypt aj Česi: roku 1490 Bohuslav Hasištejnský z Lobkovic, humanistický básnik, píšuci skvelou latinčinou, roku 1492 Martin Kabátník, mešťan z Litomyšle, roku 1598 Kryštof Harant z Polžic a Bezdržic, renesančný učenec popravený po Bielej Hore, a jeho sprievodca Heřman Černín z Chudeníc. Napodiv tam nebol autor tzv. *Mandevillovho cestopisu*, najrozšírenejšej knihy o Egypte z konca stredoveku. O to viac si vymyslel: videl tam vraj všeliaké potvory, čo majú „horejšok podobný človeku a dolejšok kozí“, bájne vtáky „so zlatou korunou na hlave

Zlatý náhrdelník z hrobu princeznej Mereret (asi 1850 pred n. l.) a amulet v podobe posvätného skarabea z Tutanchamonovho hrobu (asi 1320 pred n. l.)

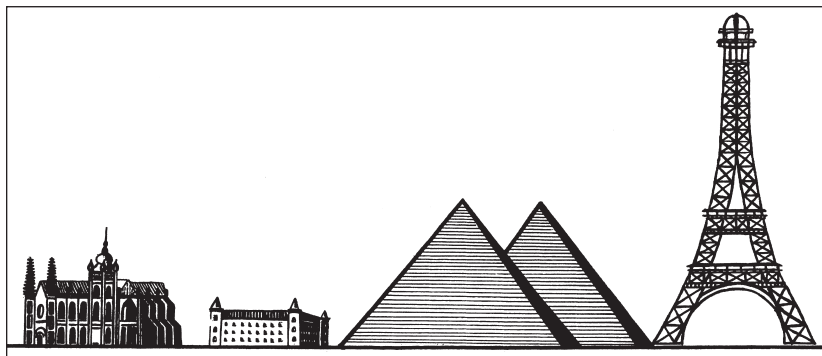
panovníkov, jeho spoločenského a hospodárskeho zriadenia, jeho techniky a umenia, i jeho náboženstva. Predovšetkým však do histórie jeho objavenia.

Egypt je krajina prastarej kultúry. Pred dva a pol tisícročím ho navštívil prvý európsky historik a už sa nemohol dopátrať jeho najstarších dejín; strácali sa v šere mýtov a legend. V dobe, keď predkovia dnešných európskych národov bývali v jaskyniach a rozbíjali si hlavy kamennými sekeromlatmi, bol Egypt krajinou s nádhernými palácami a chrámami, s pevnou štátnou organizáciou a plánovitým poľnohospodárstvom, s vyspelou astronómiou a medicínou; vázy jeho remeselníkov a šperky klenotníkov mohli by dostať „Veľkú cenu“ na hociaktovej dnešnej svetovej výstave. Od Egyptanov sa učili naši učitelia Gréci; egyptskou pšenickou sa živili proletári v cisárskom Ríme; kres-

a krídlami ohnivej farby“, ako aj „pre-mnoho iných vecí čudesných“. Pyramídy jeho pozornosti unikli.

Prvý novoveký Európan, o ktorom vieme, že vstúpil do Veľkej pyramídy, bol Pierre Belon (Bellonius), profesor parížskej Sorbonny. Roku 1553 sa dostal do nej vchodom, ktorý dal vybúrať na začiatku 9. storočia kalif al-Ma'mún, keď v nej hľadal „faraónove poklady“. Potom už návštevníkov pyramíd pribúdalo. Boli medzi nimi predovšetkým nemecký páter Vansleb, francúzsky diplomat Maillot, dánsky námorný dôstojník Norden; Angličan Pococke, ten precestoval

prišiel o život, lebo keď sa miestni felahovia pozreli do jeho prístrojov a videli tam všetko obrátene, považovali ho za čarodejníka, ktorý im chce prevrátiť domy na strechu. No napriek všetkým týmto zisteniam a poznatkom mohlo sa v tom čase v Európe ešte písať, že pyramídy sú vnútri duté a že majú okienka (ako ich zobrazili Benátčania na mozaike v Chráme svätého Marka), že sú to sýpkys na obilie, ktoré postavil biblický Jozef, že sú to ohrady proti závejom piesku z púšte, či kryty proti potope sveta atď., ba že nie sú vôbec dielom ľudských rúk (H. Kuhn, 1793)!

Chufuova pyramída v porovnaní s niektorými stavbami. Zľava doprava: Svätovítský chrám v Prahe, Bratislavský hrad, Chufuova a Rachefova pyramída, Eiffelova veža v Paríži

celý Egypt a roku 1755 opísal dohromady osemnásť pyramíd. Prvý Čech, ktorý vstúpil do Veľkej pyramídy, bol misionár Jakub Římař z Kroměříže; stalo sa tak roku 1711 alebo 1722. Jeho mladší druh Václav Remedius Prutký, rodák z Prahy, sa dostal roku 1751 ako prvý známy Európan do dašnurskej „červenej pyramídy“ kráľa Snofrua, ktorá je staršia ako Chufuova v Gíze. (Jeho správa nenašla však vtedy, žiaľ, nakladateľa; vydal ju v anglickom preklade z latinčiny až roku 1968 československý egyptológ M. Verner.)

Už roku 1638 prišiel do Egypta vedec s meracími prístrojmi, aby zisťil presné rozmery gízskych pyramíd: profesor astronómie z Oxfordskej univerzity John Greaves. Jeho údaje neskôr preveril Francúz Claude Sicard, objaviteľ hlavného mesta egyptskej novej ríše Wasetu (Téb). Roku 1762 odznovu zmeral pyramídy – ešte presnejšie – geometer Carsten Niebuhr, nemecký cestovateľ v službách dánskeho kráľa. (Skoro pritom

Jedna z kníh týchto cestovateľov a bádateľov mala pozoruhodný osud: Niebuhrov *Opis Arábie* z roku 1772. Dostala sa do rúk mladého a práve nezamestnaného generála Francúzskej republiky, ktorý vedel naspať Plutarchov životopis Alexandra Veľkého... „Krtinec je tá vaša Európa! Iba na Východe, kde žije šesťsto miliónov ľudí, možno zakladať veľké ríše a robiť veľké revolúcie!“ Takéto ambície sa výborne hodili vtedajším direktorom Republiky – veď podporou mohli za-biť tri muchy naraz: zmocniť sa niek-dajšej „obilnice Ríma“, zahatať Angličanom cestu do Indie a zbaviť sa „toho Bonaparta“, ktorý sa im o to väčšmi nepozdával, že bol úspešný vojvodca a v duchu sa videl ako budúci Caesar.

A republika, ktorá sa slávnostne zaviazala, že nepovedie útočné vojny, dala generálovi Bonapartovi 38 000 vojakov (presne toľko, koľko ich mal Alexander Veľký, keď sa vypravil dobyť celý Starý svet, a sedemdesiatkrát viac, ako ich mal Hernando

VOJTECH ZAMAROVSKÝ

ZA SIEDMIMI DIVMI SVETA

Cortés, keď dobyl Nový svet) a 328 lodí s príslušným počtom kanónov, mulov a – učencov. Týchto posledných si však vybral sám Bonaparte. Vedel, že nejde len dobýjať, ale i objaviť veľkú ríšu na Níle.

Devätnásteho mája 1798 vyplával z Toulonu, 2. júla vstúpil v Alexandrii na egyptskú pôdu. Bola to rýchla plavba – iba 44 dní. (Dnes túto trať absolvujú lietadlá za necelé 4 hodiny.) A hlavne, bola to šťastná plavba, lebo sa mu podarilo uniknúť anglickému admirálovi Nelsonovi, ktorý vyše mesiaca križoval Stredozemné more a raz sa mu dostal takmer na

ca a pred šíkom s trikolórami ukončil svoju reč: „Vojaci! Štyridsať storočí hľadí na vás!“ Zaznela Marseillaise, nikto neveril, že ju spieva naposledy, a jej tóny zanikli v búrlivom „Alah! Alah!“ Generál Desaix sa vrhol do protiútok a po krvavej bitke, ktorá prešla do dejín ako „bitka pri pyramídach“, otvorili sa pred francúzskymi bodákmi brány Káhiry.

Nie je našou úlohou opisovať vojenskú časť tejto expedície, dlhý rad víťazstiev francúzskej pechoty na suchej zemi a zničenie francúzskeho loďstva jediným úderom rozzúreného Nelsona pri Abú Kíre, ani nesmierne

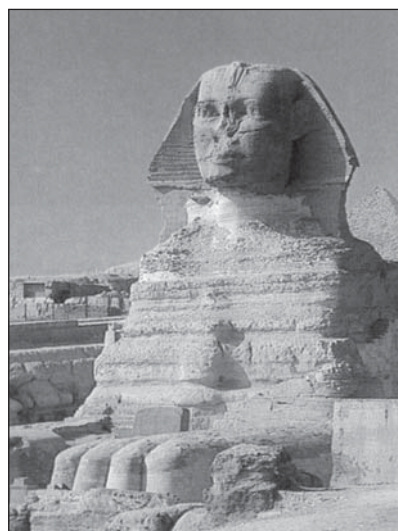
Veľká sfinga za
Napoleonovej expedície,
zatiaľ ešte až po krk
v piesku. Kresba
Vivanta Denona

dohľad. Ráno dňa 21. júla uvideli predné hliadky francúzskej armády – po úmernom pochode púšťou – pyramídy. Strmeli do neba v ťažkopádnej monumentalite pri lese štíhlych minaretov Káhiry.

Ale medzi týmito dvoma kontrastnými vidinami z rozprávky a francúzskymi armádami stáli mameluci. Skvelo zoradená armáda, desaťtisíc pešiakov, tritisíc jazdcov, mocné delostrelectvo (ktoré používalo pri poľných cvičeniach za terč hlavu Sfingy pri Veľkej pyramíde – diery sú tam dodnes) a vpredu sám Murad bej, egyptský miestokráľ, s jagavým jataганom a brilantmi posiatym turbanom. Zavalitý mladý generál s čiernym dvojrohým klobúkom na bielom koni sformoval svoje divízie do štvor-

Veľká sfinga, najväčšia
socha na svete.
Pochádza z polovice
26. stor. pred n. l.
V pozadí je Chufuova
pyramída.

útrapy egyptských felahov a francúzskych vojakov, z ktorých tisíce oslepli a tisíce zahynuli na infekciu, prenášanú miliardami múch (na tie sa ešte v roku 1942 sťažoval britský maršal Montgomery pri al-Alamejne). Nemienime sa zaoberať ani zbabelým útokom Bonaparta od svojej armády dňa 19. augusta 1799. (Tento čin, za ktorý by bol hociktorého vojaka postavil k stene, mal ešte raz v živote zopakovať – pre zmenu v Rusku.) Rámec našej knihy presahuje aj politické hodnotenie tejto výpravy; podrobnosti nájde čitateľ trebárs v Tarlovom alebo Manfredovom *Napoleonovi*. Na tomto mieste chceme len konštatovať ďalekosiahle vedecké dôsledky tohto vojnového dobrodružstva. Prechodné obsadenie Egypta francúzskymi armádami malo totiž za následok jeho trvalé objavenie pre vedu.

Medzi „učenými civilistami“, ktorí vtiahli s francúzskymi armádami do Egypta, boli historici, filológovia, architekti, geometri, botanici, maliari a archeológovia. Bonaparte sa o nich svedomito staral, prinajmenšom ako o svoje vozatajstvo, a pred bitkou nezabudol nikdy vydať rozkaz: „Somáre a učenci doprostred!“ A títo muži, ktorých potom vojaci volali „somármí a učencami“, sa vrhali na egyptské pamiatky. Čo sa dalo, balili do debien, a čo sa do debien nevmestilo, to merali, kopírovali, odlievali po častiach do sadry, maľovali a kreslili (vtedy ešte neboli fotoaparáty). Zozbierali úžasnú korisť, ale do Francúzska sa z nej nakoniec dostali len nepatrné zlomky. Angličania totiž tvrdili, že tieto veci sú nezákonne ulúpené, a aby sa „učinilo spravodlivosťi zadost“, po kapitulácii Francúzov ich zhabili pre seba. V decembri 1801 ich dal generál Hutchinson „zo svojej známej lásky k vede“ naložiť na lode a odviezť do Portsmouthu. Kráľ Juraj III. ich potom venoval Britskému múzeu, kde sú dodnes. Ak teda chceme študovať egyptské dejiny z originálnych dokladov, musíme sa za mnohými vybrať najprv do Londýna, odtiaľ do Paríža a – až potom do Egypta. (Znie to čudne, ale je to tak.)

Jednu časť svojej trofeje Francúzi však nevydali. Boli to kresby francúzskych umelcov, ktoré – ako francúzski

diplomati pri rokovaníach s Angličanmi dokázali – sa nedali považovať z hľadiska medzinárodného práva za vojnovú korisť. (A hlavne sa dali ľahko schovať a odniesť.) Vo francúzskych rukách tak zostali aj kresby Vivanta Denona, najväčšieho kresliča tých čias. Svoju obratnosť dokázal už za „starého režimu“ obrazom *Kľaňanie sa troch kráľov*, čo mu vynieslo členstvo v Akadémii, za revolúcie zasa návrhmi kostýmov „republikánskej módy“, čo mu vynieslo uznanie Robespierrovo, a po kontrarevolúcii potom seriálom pornografických kresieb, čo mu vynieslo priazeň Jozefíny

Beauharnaisovej, ktorá ho odporučila svojmu budúcemu cisárskemu manželovi, aby ho vzal so sebou do Egypta. Denon však nebol len kreslič: ako bývalý diplomat ovládal umenie zaobchádzať s ľuďmi a ako niekdajší správca kráľovských umeleckých zbierok mal cit pre starožitnosti. Práve tak, ako si ho kedysi obľúbila markíza de Pompadour a cárovná Katarína, obľúbil si ho generál Desaix. S jeho výpravou sa dostal pri prenasledovaní mamelukov až k nílskym kataraktom na samom juhu Egypta. A čo je najdôležitejšie: kreslil všetko, čo videl, a kreslil to majstrovsky – pyramídy a mešity, kolosálne sochy faraónov a nílske bárky, nebotyčné kolonády

Horov chrám v Edfú. Na egyptské meradlá je mladý, pochádza iba z posledných storočí pred n. l.

chrámov a obelisky zabodnuté do modrej oblohy, úlomky skulptúr vyhrabaných z piesku i reliéfové nápisy v „obrázkovom písme“, ktorými boli pokryté budovy nevidaných rozmerov a stĺpy neuveriteľných priemerov. Keď potom v roku 1802 vydal svoje kresby v zbierke *Cesta po Hornom a Dolnom Egypte*, „otvoril oči užasnutým súčasníkom“.

Bonapartovi „učení civilisti“, z ktorých sa ustanovila Egyptská komisia, snažili sa pred vydaním svojej koristi Angličanom čo najviac zachrániť aspoň v odpisoch a kópiách. Aký úspech mala táto ich snaha, ukázalo dvadsaťjeden ťažkých foliantov, vydaných v rokoch 1809 – 1822 pod názvom *Opis Egypta*. Nebolo do tých čias knihy o pamiatkach zašlých svetov, ktorá by vzbudila väčší rozruch. Subskripčná cena tejto zbierky sa rovnala celoročnému vydržiavaniu ekvipáže s livrejovaným kočišom, ale každý jej zväzok bol ihneď po vydaní rozobraný. Bolo tu s nesmiernou dôkladnosťou a dokonalým vkusom sústredené všetko, čo oči videli a uši počuli: Egypt na dlani. Reprodukcie obrazov archeologických pamiatok, krajínok, rastlín a živočíchov, dlhých hieroglyfických nápisov (ktoré i dnes vzbudzujú nadšenie grafikov a typografov) vyvolali v celej Európe trvalý záujem o čarovnú krajinu na Níle – záujem, ktorý už nikdy nezhasol.

Lenže veľkolepý *Opis Egypta*, Denonova *Cesta* a iné knihy, pamäti a prednášky účastníkov egyptskej expedície nič nehovorili o dejinách tejto krajiny. Ukazovali Egypt, nič však nevysvetľovali.

Nemohli sa ich autori dozvedieť, dačo o egyptských dejinách od obyvateľov Egypta? Od ľudí, čo bývali v mestách a pracovali na poliach medzi kanálmi, ktoré tu zavlažovali pôdu už v časoch výstavby pyramíd? Na zvedavú otázku Európana odpovedal Egyptan (ak vôbec odpovedal): „Alah je veľký a Mohamed je jeho prorok. Mnohé veci sú na zemi a múdrosť je vo svätej knihe Koránu.“

Ale Korán poskytoval európskemu vzdelancovi len umelecký pôžitok a prekvapujúci podnet k morálnym úvahám. O dejinách Egypta hovoril oveľa menej ako Biblia, ktorá sa už

dávno nepovažovala za autoritatívny prameň historických informácií. Znovu sa začali čítať Herodotos a Diodoros, podrobnejšie ako prv sa študovali zmienky o starom Egypte u rímskych historikov Tacita a Ammiana Marcelina, v roku 1805 vyšiel prvý francúzsky preklad Strabóna. Kritického ducha Európana zo začiatku 19. storočia však správy antických spisovateľov neuspokojovali.

Nemohli nám teda starý Egypt vysvetliť starí Egyptania? Zanechali predsa po sebe toľko písomných pamiatok ako máloktorý staroveký národ. Kto by chcel napríklad odpísať nápisy na stenách a stĺpoch chrámu v Edfú, jedného z mnohých, potreboval by na to podľa odhadu Egyptskej komisie 25 rokov!

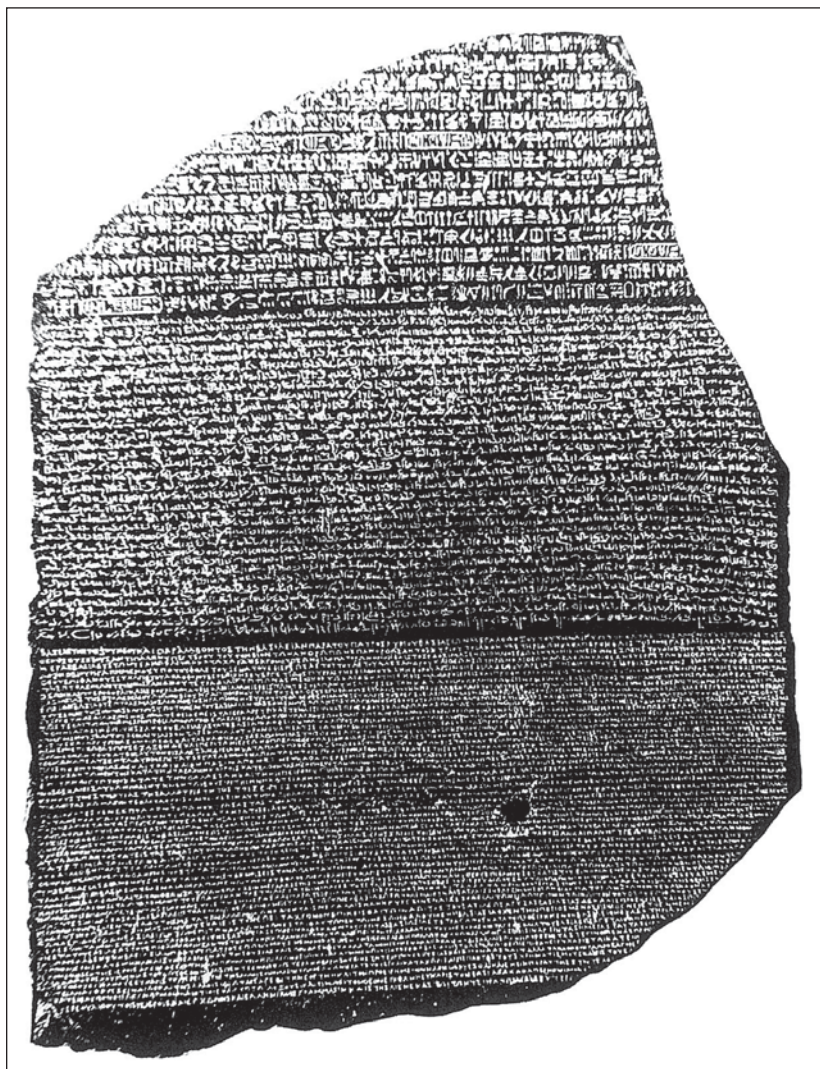
Bol tu však háčik: toto písmo nevedel nikto prečítať. Ba tvrdilo sa, že to ani nie je písmo, ale ornamenty...

Bolo to tajomné ako sám Egypt.

Takmer neprehľadné množstvo staroegyptských nápisov sa dostalo do Londýna, v kópiách do Paríža a v *Opise Egypta* do celého sveta. Učenci však stáli nad nimi bezradne.

Pritom kľúč k rozlúšteniu písma, ktoré mohlo byť zasa kľúčom k vysvetleniu celých egyptských dejín i záhad okolo pyramíd, mali všetci v ruke. Dokonca to vedeli!

Neznámy vojak narazil totiž „2. fruktidora VII. roku republiky“ (2. augusta 1799) pri odhadzovaní piesku pod hradbami bývalej pevnosti ar-Rašid, asi sedem kilometrov severozápadne od Rosetty na Níle, na plochý čierny čadičový kameň, veľký ako doska písacieho stola. Na tomto kameni bol „trojjazyčný nápis“: hore v egyptských hieroglyfoch, uprostred v inom písme či jazyku, a dole – v gréčtine! Dhautpoul a Bouchard, dvaja dôstojníci, ktorí sa (striedavo a neprávom) uvádzajú v literatúre ako nálezcovia „Rosettskej dosky“, sa postarali o jej dopravu do Káhiry. Tam jeden francúzsky generál, ktorý mal na rozdiel od svojich kolegov klasické vzdelanie, ihneď prečítal grécky text. Pochádzal z roku 196 pred n. l. a obsahoval poďakovanie kňazov kráľovi Ptolemaiovi Epifanovi za preukázané dobro-

Rosettská doska, dnes v Britskom múzeu v Londýne. Obsahuje dvojazyčný nápis z roku 196 pred n. l.; hore egyptský v hieroglyfickom a démotickom písme, dole grécky. Stala sa východiskom k Champollionovmu rozlúšteniu písma a jazyka starých Egyptanov.

denia. Končil sa: „(Tento nápis je vytesaný do dosky)* z tvrdého kameňa posvätným, ľudovým a gréckym písmom a postavený pri soche kráľa žijúceho večne.“

Nápis teda potvrdzoval, že horné dva texty majú rovnaký obsah ako dolný a že sú v dvojacom egyptskom písme, ktoré spomína už Herodotos: v posvätnom, čiže hieroglyfickom, a ľudovom, čiže démotickom. Stačilo nájsť egyptské ekvivalenty ku gréc-

kým slovám – a Rosettská doska sa dala prečítať. A podľa nej všetky egyptské nápisy...

Túto možnosť si uvedomil už anonymný autor článku vo francúzskom armádnom časopise *Egyptský kuriér*, ktorý priniesol prvú správu o náleze Rosettskej dosky. Záujemcovia o Egypt na celom svete jasali. *Európsky vestník*, vydávaný ruským historikom Karamzinom, napríklad napísal: „Nový objav vzbudzuje nádej, že pomocou gréckeho nápisu sa vypátra zmysel hieroglyfických kresieb!“

* Text v zátvorkách je dodatočne doplnený podľa egyptského nápisu, lebo pravá dolná časť dosky s gréckym textom bola odlomená.

Všimnime si posledné slovo „kresieb“, čiže obrázkov. Všetci učenci považovali totiž hieroglyfy za obrázkové písmo. To však bol, ako sa ukázalo, osudný omyl, ktorý znemožňoval rozlíšiť hieroglyfy aj po náleze Rosettskej dosky. Ba i po objavení Pilackého obelisku („druhej Rosettskej dosky“), ku ktorému došlo roku 1815!

História tohto omylu je poučným príkladom, kam dospeje veda, keď nemá dosť odvahy či sily na tvorivú iniciatívu a namiesto toho zotrúva na citátoch z uznávaných autorít.

Európski učenci, ktorí boli so svojou latinčinou v koncoch, obracali sa spravidla na svojich gréckych učiteľov. (V tomto prípade ich čiastočne ospravedlňovalo to, že starí Gréci mali k hieroglyfom asi o 20 až 25 storočí bližšie.) „Egyptské písmo má symbolický charakter; každý znak vyjadruje slovo alebo vetu,“ napísal grécky spisovateľ Plutarchos začiatkom 2. storočia n. l. „Hieroglyfy sú magické znaky,“ písali iní, menej známi a prv. „V hieroglyfoch je ukrytá múdrosť egyptských kňazov pred nezásvätenými,“ napísal rímsky spisovateľ Apuleius koncom 2. storočia n. l. Ale to všetko boli len náhodné poznámky. Antika nám však zanechala aj špeciálne vedecké dielo o egyptskom písme – a nebolo učenca, ktorý sa zaoberal záhadami starého Egypta, aby ho nechal ležať v šere kláštorných knížníc.

Bola to dvojväzková kniha *Hieroglyfika* od Horapollóna, pravdepodobne alexandrijského Gréka zo 4. storočia n. l. V tejto knihe stálo čierne na bielom, že hieroglyfy sú obrázkové písmo. Ba čo viac: autorova znalosť koptčiny, ktorá sa vyvinula zo starej egyptčiny, mu umožnila veľmi vierohodne vysvetliť niektoré znaky. Napríklad obrázok zajaca znamená v niektorých prípadoch „otvorený“. Prečo? „Lebo zajac má vždy oči otvorené,“ odpovedá Horapollón. Toto vysvetlenie je však nesprávne. Obrázok včely znamená vraj „ľud“, lebo Horapollón (a nielen on) dobre vedel, že ľud je usilovný a pracovitý. Toto vysvetlenie je správne, lenže tento znak znamená „kráľ Dolného Egypta“. To sme sa však dozvedeli až o 1500 rokov neskôr.

Horapollónom sa dali zviest' celé generácie lúštitel'ov egyptských hie-

roglyfov. Boli medzi nimi nepochybné aj šarlatáni. Napríklad pápežský komorník Bolzanio vydal roku 1556 objemné dielo *Hieroglyfika čiže vysvetlenie posvätných znakov Egyptanov*, kde vysvetlil všetky hieroglyfy – len tak, ako mu zišlo na um, a bez toho, aby sa obťažoval ich rozborom. Francúz Langlois našiel zas roku 1584 v hieroglyfoch pravzory erbov vtedajších šľachtických rodov (samozrejme, len významnejších). Ale nemecký jezuita Athanasius Kircher bol nesporne seriózny vedec a znalec Egypta; po desaťročiach štúdií vydal roku 1643 veľké dielo *Obnovenie egyptskej reči*, ktoré mu vynieslo pri najmenej rovnakú slávu ako vynález „laterny magiky“. Horapollónovou metódou prečítal napríklad jedno slovo takto: „Tvorcom plodnosti a celého rastlinstva je Osiris, ktorého životodarnú silu čerpá božský Mofta z nebies do ríše svojej.“ Toto slovo znamená v skutočnosti *autokratór*, teda grécky titul rímskeho cisára.

Ešte dve storočia po Kircherovi museli učenci márne blúdiť húštinami hieroglyfov, nepreniknuteľnejšími a zradnejšími než papyrusové háje v močiarsch na brehoch Nílu...

Mýlil sa Angličan Warburton, hoci už roku 1738 pripustil, že v egyptských nápisoch sú znaky, ktoré majú povahu písmen. (Bol to nesmierny, aj keď nesmelý krok vpred proti Horapollónovi.) Mýlil sa jeho súčasník, Francúz de Guignes, ktorý zistil príbuznosť medzi egyptským a čínskym písmom a vyvodil z toho, že Číňania sú vlastne egyptskí kolonisti. Mýlili sa londýnski kolegovia profesora Guignesa; tí tvrdili, že to, naopak, dokazuje, že Egyptania sa prisťahovali z Číny. Mýlil sa parížsky bádateľ, ktorý objavil v nápise na chráme v Dendere stý žalm z Biblie. Mýlil sa drážďanský anonym, keď vyčítal z krátkeho hieroglyfického nápisu na Rosettskej doske (bola z nej odlomená takmer polovica hornej strany a veľká časť dolného ľavého rohu) celý grécky text, slovo za slovom. A čo povedať o švédskom grófovi Palinovi, ktorý rozlíštil obidva egyptské texty Rosettskej dosky „za jedinú prebdenú noc“, ako sám uvádza, „aby sa vyvaroval neustálych omylov, ktoré sú nevy-

hnutným dôsledkom dlhého premýšľania“? Ale mylil sa aj Antoine Isaac Silvestre de Sacy, najväčší orientalista zo začiatku 19. storočia, ktorý presedel nad Rosettskou doskou celý rok (pričom dosiahol určité – aj keď nepatrné – úspechy), a nakoniec vyhlásil: „Je to priveľmi zamotaný a vedecky neriešiteľný problém!“

Aby sme pochopili, aký to bol problém, musíme si ujasniť aspoň niekoľko základných faktov. Ako už vieme, vtedy nikto nevedel, či jednotlivé znaky označujú písmená, slabiky, slová alebo dokonca celé vety. Ďalej nikto netušil, či sa tieto nápisy čítajú sprava doľava alebo zľava doprava, zhora nadol alebo zdola nahor. A konečne (to však zďaleka nebol koniec všetkých problémov) nikto nepoznal jazyk, v ktorom boli tieto nápisy napísané. Isteže to bola egyptčina – lenže akú mala slovnú náplň, aké tvaroslovie, aké gramatické pravidlá? Išlo predsa o reč, ktorá bola už tisícročia mŕtva, a nielen mŕtva, i zabudnutá! Ako sa neskôr ukázalo, táto stará egyptčina nemala s rečou novovekých Egyptčanov spoločné ani toľko ako naša materinčina s latinčinou.

(Ak sa chceme vcítiť do polohy vtedajších lúštitelov, môžeme si to skúsiť na jednoduchom príklade. Vezmime si noviny, hoci *Pravdu*, a zaškrtnime si všetky slová latinského pôvodu. Potom si ich vypíšeme, vyberme sa pred niektorú mestskú či kostolnú bránu a pokúsme sa na ich základe preložiť latinský nápis. Pritom budeme v podstatne priaznivejšej situácii, než v akej boli vtedajší lúštitelia: poznáme predsa význam všetkých písmen, vieme, že slová sú od seba oddelené, že sa čítajú zľava doprava atď. Môže sa potom niekto diviť, že história lúštenia egyptských hieroglyfov je tisícročnou históriou omylov?)

No jeden muž sa nakoniec predsa len nezmylil a Rosettskú dosku prečítal. A po nej všetky nápisy vytesané dlátom do kamenných stien chrámov i texty napísané trstinou na zvitky papyrusov. Mal vtedy tridsaťdva rokov – a dvadsaťročné štúdium mŕtvych jazykov Orientu a starých ríš Egypta za sebou. Volal sa Jean François Champollion.

Život a dielo tohto muža je jedinečným príkladom, čo zmôže nezdolná

energia a cieľavedomé úsilie. Bol nesporné geniálny, ale vari nepovedal Edison, človek v tomto ohľade iste kompetentný, že genialita je z deväťdesiatich percent usilovnosťou?

Jean François Champollion sa narodil na Vianoce 1790 v juhofrancúzskom mestečku Figeacu, v provincii Dauphiné, v „kraji siedmich divov“. Na svet prišiel s tmavou pokožkou, takže prítomný lekár poznamenal, že „vyzerá ako Egyptan“. (Toto „Egyptan“ sa mu stalo o dvadsať rokov prezývkou.) Ako päťročný dosiahol prvý lúšiteľský úspech: bez pomoci dospelých sa naučil čítať a písať, a to na základe porovnávania naučených modlitieb s textami v matkinej modlitebnej knižke. Ako deväťročný vedel už po grécky a po latinsky; naučil sa týmto jazykom z otcových kníh, keďže otec bol kníhkupcom. Ako jedenásťročný čítal Bibliu z hebrejského originálu. To už však študoval v Grenobli, kde bol jeho starší brat Jacques profesorom gréckej literatúry. Ako trinásťročný sa začal zaoberať arabčinou a potom koptčinou. („Píšem si denník po koptsky, na pocvičenie...“) Ako pätnásťročný študoval perzštinu, „latinčinu Orientu“, a najťažšie jazyky dávneho Východu: zendský a pahlévsy, samozrejme, aj sanskrit („...pre rozptýlenie aj čínštinu“). Sedemnásťročný sa stal členom Akadémie vied v Grenobli. Ako vstupnú prednášku prečítal úvod k svojej knihe *Egypt za vlády faraónov*.

Nebola to jeho prvá kniha (vyšla ostatne až o mnoho rokov neskôr). Jeho prvá práca má dosť čudný názov a obsah: *Dejiny slávnych psov*. Napísal ju jedenásťročný. V tom čase uverejnil aj článok, v ktorom vyslovil svoj politický svetonázor: na základe kritického štúdia Biblie, Ciceronových spisov *O štáte* a *O zákonoch*, Platónovej *Ústavy*, Aristotelovej *Politiky* a myšlienok Veľkej francúzskej revolúcie dospel k presvedčeniu, že „jedinou rozumnou štátnou formou je republika“. Vo voľnom čase (!) pracoval na synchronických tabuľkách svetových dejín „od Adama po Champolliona mladšieho“.

Ale vtedy sa už jeho hlavný záujem sústreďoval na Egypt. Meno tejto kra-

DIV PRVÝ

EGYPTSKÉ PYRAMÍDY

Jean François Champollion (1790 – 1832) vzkriesil mŕtvu a zabudnutú reč staviteľov pyramíd k novému životu.

jiny počul po prvý raz ako sedemročný: jeho starší brat sa chcel zúčastniť na Napoleonovej egyptskej expedícii, nemal však protekciu. O dva roky neskôr sa mu náhodou dostalo do rúk 37. číslo *Egyptského kuriéra* – práve to, kde bola správa o náleze Rosettskej dosky. O ďalšie dva roky sa dostal do egyptských zbierok prefekta departementu Isère Fouriera.

Tento slávny matematik a fyzik (s ešte slávnejším utopickým socialistom Charlesom Fourierom má spoločné len priezvisko) bol s Bonapartom v Egypte, pracoval ako tajomník Egyptskej komisie v Káhire a nejaký čas bol aj francúzskym komisárom pri egyptskej vláde. Ako novovymenovaný prefekt si zašiel raz do školy na inšpekciu, a tam ho žiak Champollion bystrou odpoveďou tak upútal, že ho pozval do svojho paláca. Jedenásťročného Jeana François jeho zbierky fascinovali. „Čo je na tomto papyruse? Čo znamená tento nápis?“ Fourier krútil hlavou: „Žiaľ, to nikto nevie prečítať!“ – „Ale ja to prečítam! O niekoľko rokov. Keď budem veľký!“ (Nie je to dodatočne vymyslené. Fourier si túto odpoveď poznamenal do denníka ako kuriozitu.)

Champollionových „niekoľko rokov“ sa pretiahlo na dve desaťročia. Medzitým dosiahol síce titul akademika (vtedy však s tým nebol spojený nijaký príjem), vzbudil obdiv pána Sacyho (bolo z toho však len niekoľko pozvaní na večeru), získal všeobecné uznanie (cestovateľ Sonnini de Manoncour vyhlásil, že Champollion pozná Egypt ako on sám, a akýsi arabský šejk po celovečernej debate nechcel veriť, že sa nerozprával so svojím krajanom). No po dvojročnom pobyte v Paríži dostal vo svojej studenej podkrovnej izbičke a pri nedostatočnej strave tuberkulózu. Núdz a strach pred odvodom (Napoleon potreboval krv všetkých Francúzov, ktorí nemali dosť peňazí, aby sa vykúpili) ho nakoniec prinútili vrátiť sa do Grenoblu. „Chudobný ako básnik – bohužiaľ!“

Prijal miesto profesora histórie na novozaloženej fakulte univerzity v Grenobli, v laviciach sedeli jeho bývalí spolužiaci. Pracoval na dejinách Egypta, pracoval na hieroglyfoch, pracoval na koptskom slovníku.

(„Je zo dňa na deň tučnejší,“ napísal, keď dospel na stranu 1000, „jeho tvorca však naopak.“) Neúnavne študoval všetky grécke, latinské a hebrejské správy o starom Egypte – a písal divadelné hry pre miestnych ochotníkov, lebo z platu nemohol vyžiť. A okrem toho skladal protivládne pesničky...

Boli namierené proti Napoleonovi – ale rovnako dobre sa hodili i proti Ľudovítovi XVIII., ktorý sa po Napoleonovej porážke vrátil v apríli 1814 do Paríža, aby zasadol na trón svojich predkov. Republikán Champollion stotožňoval monarchiu (či už cisárstvo alebo kráľovstvo) s tyraniou a hlásal všelijaké nebezpečné myšlienky, napríklad, že veda sa má usilovať o poznanie objektívnej pravdy, a nie bourbonskej alebo napoleonskej. Vynieslo mu to zníženie platu a zákaz prednášok. Utiahol sa teda medzi knihy a študoval – a neprestal spájať egyptológiu s politikou.

Vláda Ľudovíta XVIII. mala, pochopteľne, k Champollionovým republikánskym ideálom ešte ďalej ako Napoleonova. V marci 1815 sa však Napoleon prekvapujúco vrátil zo svojej „rekreácie na Elbe“, aby sa znova zmocnil vlády. („Korzická obluda sa vynorila pri Cannes,“ písali vtedy noviny, aby o necelé tri týždne slávnostne oznámili: „Jeho cisárske veličenstvo triumfálne vtiahlo do svojho vždy verného Paríža.“) Champollion v ňom videl „menšie zlo“ a za pobytu v Grenobli sa mu dal i s bratom predstaviť. Staronový cisár sa formálne spýtal, na čom pracuje. „Na koptskom slovníku, na egyptských hieroglyfoch...“ Napoleon zbystřil sluch. Spomenul si na svoju egyptskú výpravu, ohlásil sa u Champolliona na návštevu a nad zvitkami papyrusov so staroegyptskými textami sa rozhovoril o svojich budúcich plánoch v Egypte... A požiadal Champolliona o spoluprácu.

Ale Napoleonova vláda trvala len sto dní; po bitke pri Waterloo sa vrátili do Paríža na tréne pruských armád opäť Bourbonovci. „Trety padajú ako kedysi manna Židom na púšti,“ píše Champollion priateľovi do Paríža. A zasiahnu i jeho: malomeštiaci sa predsa musia pomstiť za svoju priemernosť géniovi. Protimonarchistické pesničky a rozhovor s Napoleonom

boli dostatočnou zámenkou, aby odsúdili Champolliona do vyhnanstva – ako „velezradcu“.

Pravdaže, Champollion nemal chuť stráviť zvyšok života na galejach. Ušiel z Grenoblu, nejaký čas sa ukrýval v Alpách, potom sa odvážil do rodného Figeacu. Jeden a pol roka tam zbieral sily na rozhodujúci útok na tajomstvo hieroglyfov. Keď sa vrátil do Paríža, „prestupnej stanice do krajiny na Níle“, bol naň pripravený ako nija-ky učenc pred ním.

Opis špeciálnej egyptologickej prípravy mladého Champolliona, zodpovedajúci požiadavkám vedeckej presnosti a dôkladnosti, by aj pri najstručnejšom výklade zaplnil knihu takého rozsahu, aký máme vymedzený na celú našu cestu. A okrem toho: ťažko by sa dal napísať živo, aj pre neegyptológa zaujímavo. Obmedzíme sa preto na najdôležitejšie fakty a medzistanice jeho pracovného postupu.

Predovšetkým treba konštatovať, že prešľudoval všetko, čo sa za posledných 2500 rokov o hieroglyfoch a Egypte vôbec napísalo. Takto vyzbrojený, ale nezatažený, začal samostatne študovať egyptské písmo. Na rozdiel od iných učencov začal s démotickým, čiže ľudovým, lebo ho považoval za najjednoduchšie. Považoval ho sprvu (v tom sa však mýlil) aj za najstaršie, lebo logicky usudzoval, že zložité sa vyvíja z jednoduchého; v prípade egyptských písem to však bolo naopak. Po celé roky postupoval presne vytýčeným smerom. Keď zistil, že sa dostal do slepej uličky, začal znovu. „Táto možnosť je teda vyskúšaná, vyčerpaná a zavrhnutá. Nemusím sa k nej vracieť. To má tiež svoj význam.“

Takto „vyskúšal, vyčerpá a zavrhol“ aj Horapollóna. A s ním nesprávne názory celého učeného sveta. Okrem pripravenosti, vytrvalosti a sebakritickosti mal teda aj odvalu.

Z Plutarcha sa dozvedel, že démotické písmo malo 25 znakov; rozhodol sa overiť si to a príslušné znaky vyhľadať. Už predtým však dospel k presvedčeniu, že tieto znaky musia vyjadrovať zvuky (a nielen pojmy, vyjadrené štylizovanými obrázkami, pričom mohlo byť ľahostajné, ako sa

vyslovovali). „Keby nemali schopnosť vyjadrovať zvuky, nemohli by byť na Rosettskej doske mená kráľov.“ A mená kráľov tam boli, to vedel z gréckeho textu. Pretože tieto mená museli znieť v egyptčine podobne ako v gréčtine, zvolil si ich za východisko. Po titanskej práci, ktorá by bola problémom i pre vedcov pracujúcich s elektronickými triedičmi, našiel a spoľahlivo určil desať písmen. Skoro polovicu našej abecedy!

Medzitým, pravda, ani ostatní učen- ci nezaháľali. Význam niekoľkých znakov určil rovnakým spôsobom aj švédsky orientalista Åkerblad, dánsky filológ Zoëga a Francúz de Sacy. A ešte viac než oni urobil pre rozlúštenie egyptského písma anglický prírodovedec a lekár Thomas Young (1773 – 1829). Bol to taktiež geniálny znalec rečí: v pätnástich rokoch ovládal okrem hlavných svetových jazykov päť starovekých. Rozlúštil päť hieroglyfických znakov a určil ich zvukovú hodnotu, objavil dva osobitné znaky, ktoré neboli „písmenami“, ale označovali v démotickom texte začiatok a koniec vlastného mena. Tým vyriešil otázku, pred ktorou zostal stáť de Sacy: prečo sa v démotickom texte začínajú rôzne mená rovnakými písmenami. Potvrdil aj dávnejšie vyslovenú domnienku, že v staroegyptskom písme sa nevyskytujú samohlásky. Nakoniec sa však dostal do neriešiteľných rozporov (najmä preto, že čítanie ďalších deviatich „bezpečne určených“ znakov sa ukázalo nesprávne a svoje tézy roku 1818 prakticky odvolal.

Zatiaľ čo títo učenici objavili jednotlivé písmená alebo princípy a dospeli k čiastkovým poznatkom, Champollion objavil systém egyptského písma. Odhalil vzťahy medzi hieroglyfickým a démotickým písmom a zároveň vzťahy obidvoch týchto písem ešte k záhadnejšiemu tretiemu, hieratickému (čiže „kňazskému“, lebo sa používalo hlavne v chrámových knihách egyptských kňazov). Vypátral zákonitosti egyptského spôsobu písania, prečítal egyptské texty a preložil ich, zostavil gramatiku starej egyptčiny... Vzkriesil mŕtvu a zabudnutú reč staviteľov pyramíd!

Prvou etapou k tomuto fantastickému úspechu, ktorý dnes už ťažko vieme doceniť, bolo rozlúštenie niekoľ-